

Mykhailo Boichenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>

e-mail: boychenkomy@gmail.com

Yuliia Rudenko

National Academy of Security Service of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-5292-5334>

e-mail: uliarudenko507@gmail.com

SOURCES OF STATE SOVEREIGNTY AND THE IDEA OF NATIONAL IDENTITY

Abstract

The article is devoted to the analysis of the ratio of external and internal sources of state sovereignty. It is found that sovereignty cannot be established without external sources, and the sovereignty of the state is to establish external relations with other states as political monads, i. e. coexisting political substances. At the same time, the sovereignty of the state is closely interconnected with the idea of national identity: the justification of sovereignty is the integration of all cultural groups of the country around the idea of national identity, which is the subject of protection of state sovereignty. The national idea acts as the main source of legitimation of the state's sovereignty, and the national identity acts as a mechanism for combining the national idea and the state's sovereignty.

In today's globalized society, national identity appears not as an opponent of internationalism, but as a prerequisite for building international relations in recognition of the sovereignty of states that have their own national idea. The global state appears not as a replacement for the nation-state, but only as a principle of interdependence and expression of the need for cooperation between modern nation-states. Global civil society creates a need for the principle of multilateralism in the interaction between modern states, i. e. the need for their constructive interaction based on mutual respect for the idea of national identity and its derivatives – national interests, national values and so on. The strategic provision of internal sources of state sovereignty, especially a clear link between national identity and the integrated national idea, makes possible and appropriate to turn to external sources of state sovereignty.

Key words: state sovereignty, national idea, national identity, global state, national interests.

Бойченко Михайло Іванович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>

e-mail: boychenkomu@gmail.com

Руденко Юлія Юріївна

Національна академія Служби безпеки України (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-5292-5334>

e-mail: uliarudenko507@gmail.com

ДЖЕРЕЛА СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ ТА ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Резюме

Статтю присвячено аналізу співвідношення зовнішніх і внутрішніх джерел суверенітету держави.

Виявлено, що суверенітет неможливо встановити без зовнішніх джерел, а суверенітет держави полягає у встановленні зовнішніх стосунків з іншими державами як політичними монадами, тобто співіснуючими політичними субстанціями. Водночас, суверенітет держави є тісно взаємопов'язаним з ідеєю національної ідентичності: виправданням суверенітету є інтеграція усіх культурних груп країни довкола ідеї національної ідентичності, яка і є предметом захисту суверенітету держави. Національна ідея виступає як основне джерело легітимації суверенітету держави, а національна ідентичність виступає як механізм поєднання національної ідеї та суверенітету держави.

У сучасному глобалізованому суспільстві національна ідентичність постає не як опонент інтернаціоналізму, але як передумова побудови міжнародних відносин на визнанні суверенітету держав, які мають власну національну ідею. Глобальна держава постає не як заміщення національної держави, а лише як принцип взаємозалежності і вираження необхідності співробітництва між сучасними національними державами. Глобальне громадянське суспільство породжує потребу у принципі мультилатералізму у взаємодії між сучасними державами, тобто потребу у їхній

конструктивній взаємодії на основі взаємної поваги до ідеї національної ідентичності та її похідних — національних інтересів, національних цінностей тощо. Стратегічне забезпечення внутрішніх джерел суверенітету держави, передусім чіткий зв'язок національної ідентичності з інтегральною національною ідеєю, не лише уможлиблює, але й робить доцільним звернення до зовнішніх джерел суверенітету держави.

Ключові слова: суверенітет держави, національна ідея, національна ідентичність, глобальна держава, національні інтереси.

Вступ

Ідея національної ідентичності має нетакудовгу власну історію — попри те, що вона викликає на сьогодні численні дискусії серед науковців і політиків, а також провокує запеклі політичні баталії, які загострюються щоразу у передвиборчий період у демократичних країнах і спричиняють нерідко збройні зіткнення у країнах недемократичних. Хоча бої за національну незалежність і пов'язана з цим повсякденна робота щодо згуртування нації тривають вже не перше століття, однак сам концепт «національна ідентичність» є доволі недавнім. Тривалий час проблематика національної ідентичності визрівала в лоні дискусій щодо національного суверенітету і національної ідеї. Обидві з часом відійшли на другий план і локалізувалися: ідея суверенітету — переважно у сфері права, ідея нації — у культурно-мистецькій сфері. Це не дивно, адже джерелом розмислів про національний суверенітет був правовий пошук державного суверена, а ідея нації народилася передовсім з естетики і філософії романтизму. Концепт національної ідентичності мав певні теоретичні переваги та відкривав нові прагматичні перспективи, що і зумовило його появу та вже відносно тривале домінування у політичному дискурсі сучасної теорії держави і споріднених з ним. Чим саме була зумовлена така еволюція — спробуємо з'ясувати у цій розвідці.

Докладно суверенітет як принцип досліджували, зокрема, французький політичний філософ, професор кафедри політичних наук в Університеті Парижу-VIII (l'Université de Paris VIII) Жерар Мере [14] і американський політичний філософ, професор університету Нотр-Дам Даніель Філпот [20] та інші вчені. Серед вітчизняних науковців, які зверталися до аналізу проблеми суверенітету можна згадати зокрема Ігоря Вдовичина [4] та Світлану Семчишин [18]. Будь-які соціальні норми здобувають або втрачають свою легітимність завдяки оперттю на соціальні цінності або відповідно — через втрату своєї ціннісної основи [3]. Розуміння ціннісних засад міжнародних легітимаційних процесів, які стосуються питань державного суверенітету також представлене у працях і виступах видатних політиків сучасності, таких як Кевін Радд [15] і Хайко Маас [21]. Однак, роль державного суверенітету у його взаємозв'язку з ідеєю нації як мобілізаційний чинник становлення

концепту національної ідентичності і практик її втілення не були спеціально проаналізовані вітчизняними дослідниками.

Методи дослідження

Методологією дослідження теми державного суверенітету було обрано філософське вчення про субстанцію, докладно обґрунтоване нідерландським філософом Бенедиктом Спінозою [19]. У даній статті було обране за метод дослідження монадологію як модифікацію вчення про субстанцію, розроблену німецькими філософами Готфрідом Ляйбніцем [12] та Едмундом Гуссерлем [7]. Суверенітет держави постає як принцип, коли державу розглядають як своєрідну політичну субстанцію, монаду. Авторами було переосмислено як основу взаємодії між суверенними державами у добу глобалізації соціальну комунікацію у масштабах всього людства, яку забезпечують соціальні системи, як це витлумачував німецький філософ і соціолог Ніклас Луман [11].

Результат (виклад основного матеріалу)

Зовнішні і внутрішні джерела суверенітету держави

Стенфордський онлайн-словник з філософії дає таке визначення суверенітету: «Суверенітет, хоча його значення змінювались протягом історії, також має основне значення, — верховна влада на певній території. Це сучасне поняття політичної влади. Історичні варіанти можна розуміти за трьома вимірами — утримувач суверенітету, абсолютність суверенітету та внутрішні та зовнішні виміри суверенітету» [20]. Ці три виміри варто простежити у стосунку до суверенітету держави.

Передусім, варто взяти до уваги поняття зовнішніх і внутрішніх джерел суверенітету держави — це прояснить і два інші виміри суверенітету. З одного боку, сама ідея суверенітету має нібито схилити до позиції, що суверенітет — це автономія, а відповідно зовнішні його джерела мають нібито заперечувати саму можливість суверенітету. Так, наприклад, філософ Бенедикт Спіноза визначав субстанцію як щось абсолютно самодостатнє: лише як причина самої себе субстанція не потребує нічого іншого для свого існування [19]. Більше того, навіть саме існування будь-чого за межами субстанції постає як причина, яка унеможливорює субстанцію: адже потенційно може виявитися зовнішньою причиною того, що ми вважали субстанцією. Тому Спіноза вважає, що може існувати лише одна-єдина субстанція на увесь світ. Таку логіку неможливо застосовувати щодо держави, адже якраз у стосунках з іншими державами вона і претендує на суверенітет, тобто захищає верховенство свого права на своїй території і не допускає втручання права інших держав на своїй території. Тобто держави співіснують як суверени, кожна з них претендує на правову самодостатність — а також на політичну, економічну та інші види самодостатності: чим більше таких видів і чим глибша така самодостатність, тим, здавалося би, краще.

Однак, політична і правова практика показують, що для такого взаємного визнання самодостатності потрібне все ж дещо спільне — те, в чому держави погоджуються і на підставі чого як спільної основи вони можуть порівнювати свою ситуацію і визнавати її тотожність у певному сенсі. Таким чином, суверенітет держави на практиці неможливий без наявності зовнішніх його джерел.

Наприклад, ще у Середні віки у Західній Європі національний суверенітет потребував певних міжнародних гарантій — від Папи Римського або ж імператора Священної Римської імперії. Про це писав зокрема Марсилій Падуанський у своїй праці «Захисник миру» [16]. Папа або імператор виступали арбітрами у суперечках між королями та іншими суверенами, якими тоді вважали очільників держав особисто. Вся світська влада мала своєю основою Божу благодать, без якої ця влада втрачала свою легітимність і гарантії. Гарант-державець міг гарантувати щось всередині держави, якщо його підтримували ззовні, а це було можливим, якщо він мав підтримку згори — від Бога чи його уповноважених осіб на землі. Суверенітет державця був запозиченим, тимчасовим, адже повну владу над усіма створіннями має лише їхній Творець, а всі земні володарі лише позичають часточку цієї влади. Саме на цьому будувалася ієрархія владної вертикалі у Середні віки у Західній Європі — ну і звісно, також на інших джерелах влади, але вже як підлеглих цьому, головному зовнішньому, а точніше — вищому джерелу. Як би це не парадоксально звучало, однак, середньовічне розуміння того, що суверенітет держави чи будь-якої іншої соціальної інституції не може бути абсолютним, повернулося знову у часи панування сучасної демократії. Змінилася лише підстава заперечення абсолютності власного суверенітету певної інституції і, відповідно, іншими стали уявлення про зовнішні джерела авторитету як такі, що є визначальними. Дійсно, у Середні віки суверенітет держави і державця мав своїм джерелом Божий промисел, а от за нових демократій таким джерелом стала воля виборців, а міжнародний порядок, базований на церкві і волі Божій змінив міжнародний порядок, базований на наддержавних міжнародних інституціях типу ООН, МВФ, ВООЗ тощо, а також — на волі глобального громадянського суспільства.

Внутрішні джерела державного суверенітету теж не можна зрозуміти як просту тавтологію типу «причина самого себе»: держава не може бути причиною самої себе — вона має відповідати на дуже різні внутрішньо суспільні запити. Відповідно може йти мова про дуже різні внутрішні цілі державного суверенітету і дуже різні засоби їхнього досягнення. Адже мова може йти про дуже різні речі: опертя на власну армію, опертя на підтримку власного народу, наявність власної національної еліти (політичної, бізнесової тощо), опертя на власну церкву, опертя на власну розвинену національну економічну систему, опертя на власні наукові розробки тощо. Таких внутрішніх джерел державного суверенітету може бути безліч, потрібні всі

вони і кожне з них зокрема. Однак, на практиці виявляється достатньою наявність хоча би частини з них у більш-менш розвиненому стані. Якраз тут, щодо кожного з таких джерел зокрема і доречно говорити як про «причину самого себе» — громадянське суспільство, еліти, економіка, церква тощо мають спиратися самі на себе, тобто щонайменше бути здатними відтворювати самі себе, не бути дотаційними, а в ідеалі — робити це ефективно, давати прибуток, робити внесок у розвиток держави і вести за собою суспільство. Але і тут спрацьовує виведене вище правило: кожна така мала «субстанція» зміцнює не лише сама себе, але й інші всередині держави: національна мова (або й національна культура в цілому), національна церква або національна наука — національну економіку, національну політику, національне право тощо, але і вони кожне зокрема і всі разом зміцнюють як самодостатні підсистеми держави інші державні підсистеми.

Якщо звертатися до філософської методології, то ця ситуація множинності субстанцій була розв'язана за допомогою концепції монад, запропонованої Готфрідом Ляйбніцем [12] і розвинутої згодом Едмундом Гуссерлем у концепцію світу інтерсуб'єктивності, у якій кожен суб'єкт як монада є відносно самодостатнім, але всі суб'єкти разом можуть успішно взаємодіяти у взагалі існувати завдяки тому, що знаходяться у спільному світі — світі смислів, які вони поділяють і які їх уможливають як суб'єктів [7]. Таким чином, виявляється, що структурно суб'єкти є самодостатніми, існують ніби кожен сам по собі, але функціонально вони потребують одне одного, а точніше потребують своєї спільної смислової основи. Ця основа має не лише смисловий характер, вона набуває у феноменології ціннісного навантаження і утворює так званий «життєвий світ», у якому і функціонують ці суб'єкти як його витвори.

Політичні експлікації з новочасних класичних теорій суверенітету зробив Жерар Мере [14, с. 23–85], тому варто зосередитися на сучасних версіях осмислення цих класичних проблем. Мере зауважує, що новітня історія суверенітету у Європі пов'язана з поваленням імперій: вже не королівський суверенітет, а суверенітет народів, власне «демократичний суверенітет», який постає у новітніх національних демократіях, а відповідь на питання суверенітету «знайдеться не у філософських трактатах, а в самій історії» [14, с. 85]. Головне питання суверенітету тоді трансформується наступним чином: «Якщо народ — це суверен, а його воля — закон, інакше кажучи, воля його виступає як така, що запроваджує стан справедливості, то проблема у тім, щоб дізнатись, як саме виражається воля народу» [14, с. 88].

Виклики суверенітету національної держави за доби глобалізації

Дослідники віддавна звернули увагу на те, що глобалізація підважує суверенітет національної держави — в усякому разі, у класичному його

вигуків. Однак, чи означає це втрату національною державою свого суверенітету, чи означає це кінець самої національної держави? Чи, можливо, мова йде швидше про зміну чи коригування засад суверенітету, уточнення балансу між внутрішніми і зовнішніми його джерелами? Якщо мова йде саме про останнє, то суверенітет держави у його вже доволі тривалій історії вже неодноразово зазнавав відсутні зміни своїх засад і джерел — зі збереженням самого суверенітету і збереженням держави, хоча і з уточненням того, що мають на увазі під її національними засадами.

Одним із викликів суверенітету держави постає ідея «світової держави» і відповідно «світового уряду». Зокрема, український дослідник Ігор Вдовичин зауважує, що глобалізація спричинила критику концепту суверенної держави і появу альтернативного концепту «світової держави»: «Останнім часом знову надзвичайно впливовими (і навіть домінуючими) стали різноманітні варіанти соціальної інженерії, серед яких найбільше виокремлюється проект «світової держави». Прихильники такого варіанта вдосконалення управління розраховують, що влада, здійснювана з єдиного центру, забезпечить оперативне вирішення проблем людства. Прихильники такого підходу наполягають, що традиційні підходи виглядають нестійкими і вже не відповідають часу, і отож вони популяризують ідею руйнування суверенітету держави» [4, с. 19]. Ці ідеї, втім, аж ніяк не можна назвати новими: доцільність централізованого раціонального управління обґрунтував Еміль Дюркгайм, щоправда для розвинених суспільств, а не для усього людства [8]. Але ще раніше Карл Маркс і Фрідріх Енгельс засвідчували становлення глобального капіталізму, якому він прагнув протиставити інтернаціонал комуністів [13]. Однак, за останнє століття, а особливо — у останні десятиліття, а саме після розпаду СРСР, падіння «залізної завіси» і встановлення єдиного світового ринку, який майже не має винятків, ці ідеї набули своє організаційне втілення, причому доволі розгалужене.

При цьому, на думку Вдовичина, «центр монополізує за собою керівництво, відповідальність перекладається на суверенні держави (фактично — несуверенні), обмежені в ресурсах, які вони будуть спроможні самостійно мобілізувати для вирішення проблем територій» [4, с. 19]. «Претендентом номер один» на роль світового уряду, на перший погляд, виступає Організація об'єднаних націй (ООН), яка має для цього більш, ніж достатні моральні підстави: навіть сам факт утворення ООН був результатом завершення Другої світової війни і прагнення забезпечити мир у світі. Для цього необхідно було усунути об'єктивні причини виникнення воєн — світову економічну, політичну і культурну несправедливість, суттєві асиметрії і перекося, які залишила практично зруйнована на той час система світового колоніалізму.

У 2016 році один з лідерів ООН — екс-прем'єр Австралії Кевін Радд (Kevin Rudd), так сформулював її основні цілі: «Якби можна було

стиснути ці цінності і базується на них місію в одне речення, воно могло б звучати так: Організація Об'єднаних Націй закликає нас захищати гідність, властиве всім людям, шляхом запобігання війни, налагодження стійкого миру, надання всім фундаментальної соціальної та економічної справедливості, збереження нашої спільної планети і, в разі природних або гуманітарних катастроф, спільних дій для порятунку інших членів людської сім'ї, які перебувають в нужді» [15]. Принцип мультилатералізму, на який посилається Радд, відомий доволі давно, однак останні роки йому надають нової організаційної форми і все більш активно просувають країни, які не претендують на роль одноосібного світового гегемона — Франція, Канада, Японія, Німеччина. Нині готовність до участі у новій організаційній структурі — «Альянсу за мультилатералізм декларувало понад 50 країн світу. Про це, зокрема, говорив міністр закордонних справ Німеччини Хайко Маас (Heiko Maas) у 2018 році на полях Генеральної Асамблеї ООН в Нью-Йорку на установчій конференції цього альянсу. Цю подію висвітлювала інформаційна агенція Deutsche Welle: «Мультилатералізм — це принцип побудови відносин між державами, що ґрунтується на механізмі багатосторонніх угод, що дозволяють кожній державі користуватися привілеями в стосунках з усіма партнерами. В рамках даної моделі не передбачається чітко обмежене членство, як у випадку з «сімкою» або «двадцяткою», проте передбачено реформування міжнародних інститутів і зміцнення інтернаціональних домовленостей» [21]. Втім, такий Альянс не можна розглядати як наддержавну організацію — це міждержавне об'єднання.

Тому, багато дослідників все ще скептично дивляться на можливість створення ефективного і впливового єдиного світового центру прийняття глобальних політичних рішень. Так, згаданий вище Вдовичин критично ставиться до такого проекту світової, чи то глобальної держави: «Глобальна держава власне є закритою системою, і її занепад є більш очевидним і руйнівним, ніж сукупності суверенних держав, які творять відкриту систему» [4, с. 24]. Це судження, на нашу думку, не варто сприймати як вирок глобалізації, але лише як критику спроб охопити розмаїття соціальних процесів планетарного масштабу якоюсь однією моделлю, однією схемою. Натомість, сукупність суверенних держав, які протистоять спробам глобальної уніфікації, не є першопричиною неможливості «глобальної держави» як однієї інституції. Швидше варто говорити про те, що множинність міжнародних соціальних інституцій і соціальних організацій, які кожна по-своєму виконують частину функцій «глобальної держави», має причиною свого існування глобальне громадянське суспільство. Дійсно, суверенні держави поступаються частиною свого суверенітету міжнародним і наддержавним утворенням, у тому числі глобальним, тому, що наявні соціальні процеси, які давно вийшли за національні рамки і мають сутнісно міжнародний характер, тобто можливі саме як міжнародні. Свого

часу Ніклас Луман описував ці процеси як появу світових соціальних систем [11]. Таким чином, і поява глобального громадянського суспільства, і поява глобальних соціальних інституцій є результатом реалізації потреб обслуговування світових соціальних систем — економіки, політики, науки, права тощо. Відповідно, вже не державний суверенітет і національна поставали як рамкові умови розвитку національної політики, науки, господарства, права тощо, а навпаки — світові соціальні системи висунули свої умови, виконання

Дійсно, наявність глобального громадянського суспільства швидше перешкоджає, аніж сприяє створенню наддержавних структур, які виконували би функції «світового уряду». Концепт глобального громадянського суспільства об'єднав у собі ті тенденції, які ще раніше виникли і поступово посилювалися і зближувалися, поки не стало зрозуміло, що вони складають єдину картину цілісного суспільно-політичного феномену. Український політолог Валерій Бебик, зокрема, називає такі «ознаки глобального громадянського суспільства: відокремлена від новостворюваної глобальної держави (наддержавних, міждержавних і державно-національних утворень) сукупність структур, яка складається з громадян, їх добровільних асоціацій і об'єднань, соціальних груп, націй тощо; вільні відносини між суб'єктами глобального громадянського суспільства; поцінування громадянських прав і прав націй та народів вище за 142 глобальні (наддержавні і міждержавні) угоди та державно-національні закони; забезпечення прав і свобод особистості, можливостей реалізації її інтересів і прагнень, політичного, ідеологічного, релігійного, етнічного та інших видів плюралізму; наявність приватної власності, вільної конкуренції, вільних відносин обміну діяльністю та її продуктами між незалежними власниками, тобто ринку; саморегуляція відносин між людьми, їх асоціаціями і добровільними об'єднаннями на основі соціальних і психічних норм — регуляторів суспільного життя; розмаїття соціальних, інтелектуальних, наукових, культурних та інших ініціатив; збереження національних, соціальних та інших традицій, культури тощо» [2, с. 141–142]. Як бачимо, багато в чому глобальне громадянське суспільство має спільні ознаки з феноменом мультилатералізму. Це не дивно, адже держава є вивершенням громадянського суспільства, його інструментом і виразником його інтегрального розумного задуму, як вважав Георг Гегель (Гегель 2000). В усякому разі варто стверджувати, що якщо формування глобального громадянського суспільства сприяло становленню «глобальної держави» чи тих наддержавних політичних структур, які виконують почасти її функції, то відтоді, як такі структури виникли, вони самі почали активно сприяти становленню і розвитку глобального громадянського суспільства. З певного часу розвиток глобального громадянського суспільства вже не є переважно стихійним процесом, але навпаки,

все більшою мірою перетворюється на інституційно керований соціальний процес, точніше множину взаємопов'язаних процесів.

Світлана Семчишин зазначає: «...в умовах глобалізації суверенітет як визначальна характеристика держави також змінює своє сутнісне значення і потребує нового концептуального оформлення. З огляду на це, неабиякої уваги заслуговує постановка проблеми ролі держави та суверенітету як її визначального атрибуту в феміністських підходах, оскільки вони намагаються розглядати міжнародні відносини із зорієнтованих на статево-аспекти перспектив, причому центральним елементом виступає ієрархічність відносин між статями (gender). Такий погляд виходить із того, що gender визначає не лише статево-ідентичність, але й як структурний концепт проникає у всі сфери суспільної, політичної, а тому й міжнародної діяльності» [18, с. 260]. Авторка наголошує на «фемінному» характері самих міждержавних взаємин, а не просто на приході жінок у політику взагалі чи жінок-політичних лідерів на керівні посади у великій політиці. На місце войовничих «чоловічих» міждержавних змагань прийшли партнерські і колежанські «жіночі» інтернаціональні відносини.

На наш погляд, не можна пояснювати усі зміни, а тим більше лише зміни на краще, саме гендерними характеристиками міждержавних взаємин, але той факт, що так чи інакше, але суверенітет національної держави зберіг свою пріоритетну значущість для існування держави також і за доби глобалізації — не викликає сумнівів. Різноманітні міждержавні і навіть наддержавні організації здебільшого використовують у своїх інтересах окремі держави (звісно, що більшою мірою — провідні держави світу) — вони й досі більшою мірою є інструментом міжнародних взаємин, аніж їхнім суб'єктом, тим більше — визначальним. Однак, ті можливості, які надає глобалізація для несилового утвердження зовнішніх джерел суверенітету держави, змінюють до певної міри і його функції, і саму його сутність. Суверенітет все більшою мірою набуває функціональне, організаційне значення, і все меншою мірою є диктатом авторитету виняткового характеру, як це було у традиції «Левіафана» Томаса Гоббса [6].

Глобальна держава постає не як заміщення національної держави, а лише як принцип взаємозалежності і вираження необхідності співробітництва між сучасними національними державами. Глобальне громадянське суспільство породжує потребу у принципі мультилатералізму між сучасними державами, тобто потребу у їхній конструктивній взаємодії на основі взаємної поваги до ідеї національної ідентичності та її похідних — національних інтересів, національних цінностей тощо.

Суверенітет національної держави як стрижень її гуманітарної політики

Попри те, що дехто вважає, що підтримання різних культур — етнічних, гендерних, локальних і діаспорних — є обов'язком держави як щось

само по собі цінне. Однак, держава має певні зобов'язання лише там, де вона має певний інтерес: лише те, що працює на зміцнення держави, на її захист від зовнішньої агресії і внутрішнього розбрату, може бути предметом її системного захисту, підтримки і всілякого піклування. І навпаки — те, що становить загрозу інтересам держави, вона не лише не зобов'язана підтримувати, але навпаки — має інтерес і завдання обмежувати і мінімізувати у впливі та розвитку. Гуманітарна політика держави має бути спрямована на зміцнення її суверенітету, а відповідно, може більшою або меншою мірою збігатися з гуманітарними політиками окремих культурних груп, які утворюють громадяни цієї держави. Це означає, що такі культурні групи мають взяти на себе певні зобов'язання щодо підтримки держави і послідовно виконувати ці зобов'язання, якщо вони розраховують на державне сприяння їхнім партикулярним інтересам. Втіленням і квінтесенцією такої згуртованості окремих культурних груп довкола завдання забезпечення суверенітету держави є визнання ними спільної національної ідеї — не на етнічних, а на спільних політичних засадах. Спільна національна ідея легітимує суверенітет держави у їхніх очах. Саме як втілення спільної національної ідеї, а не як сторонній спонсор, держава надає сприяння різним культурним групам. З іншого боку, держава не може апріорі приймати або апріорі відкидати таке сприяння — воно має залежати від наявності або відсутності виконуваних зобов'язань культурної групи щодо держави.

Якби українська держава до 2013 року займала більш чітку позицію у обмеженні тривалої проросійської пропаганди на території Криму і Донбасу, тоді значно складніше було би Російській Федерації здійснювати окупацію і анексію цих територій. Доводиться визнати, що ця пропаганда охоплювала територію всієї України і тривала від самого початку відновлення незалежності України у 1991 році. Триває вона і зараз, хоча вже дещо обмежено, порівняно з довоєнним періодом — сам факт війни з Україною на Донбасі за участі російських військових є найкращою контрпропагандою проти РФ. Але до 2013 року саме в Криму і на Донбасі така пропаганда здійснювалася особливо інтенсивно і цілеспрямовано. Лише після початку війни українська держава почала жорстко обмежувати інформаційний вплив РФ на Україну: «Вплив російських каналів на український інформаційний простір протягом 2014–2017 років суттєво знизився завдяки обмеження трансляції 77 з 82 каналів у кабельних мережах України» [9, с. 31]. Крім того, було обмежено доступ з України до значної кількості російських Інтернет-ресурсів і соціальних мереж. Втім, ефірне телебачення в українському прикордонні з окупованими територіями всуціль зайняте російським контентом, тоді як українські канали навіть технічно не завжди мають належний доступ до українських громадян не лише на цих територіях, але і в українському прикордонні. На жаль, багато у чому зараз склалася схожа ситуація у прикордонних з Румунією районах Чернівецької області

у зв'язку з інформаційним впливом на громадян України з боку Румунії: «У таких районах (особливо в місцях компактних поселень етнічних меншин) має місце значний іноземний інформаційно-культурний вплив на населення прикордонних територій» [17, с. 18]. Аналогічні надмірно активні інформаційні впливи в українському прикордонні у Закарпатській області здійснює Угорщина: «Однією з важливих складових частин гуманітарної політики Угорщини є підтримка угорської діаспори, зокрема й в Україні... Захист угорських меншин, зокрема й на Закарпатті, залишається важливим політичним інструментом і використовується Будапештом у геополітичній грі на тлі російської гібридної війни» [10]. Звісно, далеко не кожна етнічна діаспора на території України проводить гуманітарну політику, яка не враховує, або у другу чергу враховує інтереси української держави. Однак, наведені приклади доводять неможливість проведення політики безумовної державної підтримки усіх ініціатив усіх культурних меншин.

Підтримувати культурне розмаїття заради самого культурного розмаїття — справа хороша і важлива, однак вона не є прерогативою держави: цим можуть займатися різні недержавні організації, передусім створені самими культурними групами задля цієї мети. Держава може лише створювати сприятливі умови для діяльності цих організацій, якщо їхні цілі хоча би не суперечать національним інтересам країни, але у будь-якому разі держава зобов'язана у розумних межах контролювати їхню діяльність і обмежувати її у випадках, коли ця діяльність починає загрожувати цим інтересам. Тому першочерговим завданням захисту державного суверенітету є стримування відцентрових тенденцій і навпаки — мобілізація інтеграції різних культурних груп довкола національних інтересів України як держави. Зрозуміло, що національна ідентичність за цих умов не може базуватися на концепції моноетнічності української державності, але на концепції свідомої національної само ідентифікації, за зразком, запропонованим свого часу британським політичним теоретиком Бенедиктом Андерсоном [1]. Національна ідея має стати не ідеєю однієї етнічної групи, а ідеєю об'єднання різних етнічних груп, і взагалі усіх культурних груп країни довкола ідеї державності. Національна ідея має визріти у національну ідею своєї держави. Задля утвердження цієї держави титульна нація, зокрема, має створити належні умови для розвитку усіх етнічних спільнот країни — за умови їх долучення до спільної справи державного будівництва.

Висновки

Національна ідея, яка виконує функцію інтеграції усіх культурних груп країни, є предметом захисту суверенітету держави: не держава сама по собі заслуговує на суверенітет, а лише держава як втілення національної ідеї. Таким чином, лише за умови стратегічного забезпечення внутрішніх джерел суверенітету держави не лише можливим, але й доцільним є звернення до його зовнішніх джерел. Лише якщо у державі — як у її керівників,

у державному апараті, так і у громадянському суспільстві, серед громадян та різних культурних груп — є чітке бачення національних інтересів держави, а також наявні дієві механізми мобілізації громадян довкола національної ідеї цієї держави, лише за цієї умови зовнішні джерела суверенітету держави можуть спрацювати і додатково зміцнити те, що вже має свій внутрішній стрижень.

Список посилань:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму; пер. з англ. В. Морозова. 2 вид., перероб. К.: Критика, 2001. 272 с.
2. Бебик В. Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент. Політичний менеджмент, 2006. № 2. С. 140–147.
3. Бойченко М. Легітимація та делегітимація: ціннісні засади соціальних норм. *Філософія в сучасному світі: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 16–17 листопада 2018 р.* / Ред. кол. Я. В. Тарароєв, А. В. Кіпенський, Л. В. Перевалова [та ін.]. Х.: Точка 2018. С. 118–120.
4. Вдовичин І. (2015) Криза суверенної держави і проект владного інституту глобальної спільноти. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини.* 2015. Вип. 37/3. С. 17–27.
5. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або природне право і державознавство; пер. з нім. Р. Осадчук, М. Кушнір. К.: Юніверс, 2000. 329 с.
6. Гобс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної; пер. з англ. Р. Димерець, В. Єрмоленко, Н. Іванова, Є. Мірошніченко, Т. Олійник. Київ: Дух і Літера, 2000. 600 с.
7. Гуссерль Э. Картезианские размышления; пер. с нем. Д. В. Складнева. СПб: Наука, 2006. 320 с.
8. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда; пер. с фр. В: Дюркгейм Э. *О разделении общественного труда. Метод социологии.* М.: Наука, 1991. С. 5–380.
9. Кулаков А. (ред..) *Слова та війни: Україна в боротьбі з російською пропагандою.* К.: КІС, 2017. 132 с.
10. Лозовий В. С. Сучасна гуманітарна політика Угорщини: виклики для України. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/suchasna-gumanitarna-politika-ugorschini-vikliki-dlya-ukraini> (2019)

11. Луман Н. Тавтология и парадокс в самоописаниях современных обществ / пер. с нем. А. Ф. Филиппова. *СОЦИО-ЛОГОС. Вып. 1*. М.: Прогресс, 1991. С. 194–218.
12. Ляйбніц Г. В. Монадологія; пер. з фр. Павла Бартусяка під редакцією Олега Хоми. *Sententiae*, XXVIII. 2013. № 1. С. 151–177.
13. Маркс К., Енгельс Ф. *Маніфест комуністичної партії*; пер. з нім. К.: Вперед, 2010. 56 с.
14. Мере Ж. Принцип суверенітету. Історія та основи новітньої влади; пер. з фр. Л. Кононовича. Львів: Кальварія, 2003, 216 с.
15. ООН 2030: Восстановление порядка в раздробленном мире Отчет Председателя Независимая комиссия по мультилатерализму (ICM) URL: <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2016/08/IPI-ICM-Chairs-Report-Russian.pdf> (2016).
16. Падуанский М. *Защитник мира* / Пер. с франц. Б. У. Есенова. М.: Дашков и К, 2014. 656 с.
17. Тищенко Ю. А. Румунська та молдовська національні меншини в Україні: стан, тенденції та можливості співпраці: зб. наук.-експерт. матеріалів / [Ю. А. Тищенко, А. М. Круглашов, В. О. Бакальчук, С. В. Дубова, Н. В. Нечаєва-Юрійчук]. К.: НІСД, 2019. 112 с.
18. Семчишин С. І. Феміністський аналіз ролі держави та суверенітету в міжнародних відносинах. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. Випуск 8. Політологія, 2014. С. 260–263.
19. Спіноза, Б. (2015) *Етика*; пер. з лат. Мультимедійне видавництво Стрельбицького. Електронне видання.
20. Philpott, Daniel (2020) Sovereignty. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/sovereignty/>
21. 50 государств учредили «Альянс за мультилатерализм» (2018). URL: <https://www.dw.com/ru/50-%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BD%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2-%D1%83%D1%87%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D1%81-%D0%B7%D0%B0-%D0%BC%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%BC/a-50599763>

References:

1. Anderson B. (2001) *Imagined communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* / trans. from English by V. Morozov. 2nd ed. Kyiv: Krytyka, 272 с. [In Ukrainian].
2. Bebyk V. (2006) Global Civil Society: Theory, Methodology, Management. *Political management*. 2, 140–147.

3. Boychenko M. (2018) Legitimation and Delegitimation: The Value Basis of Social Norms. *Philosophy in the modern world: Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference*, November 16–17, 2018 // Ed. Y. V. Tararoev, A. V. Kipensky, L. V. Perevalova [etc.]. Kharkiv: Tochka, 118–120. [In Ukrainian].
4. Vdovychyn I. (2015) The Crisis of the Sovereign Sstate and the Project of the Power Institution of the Global Community. *Bulletin of Lviv University. International relations series. 37: 3*, 17–27. [In Ukrainian].
5. Hegel G. W. F. (2000) *The Scientific Ways of Treating Natural Law, Its Place in Moral Philosophy, and Its Relation to the Positive Sciences of Law* / trans. from German by R. Osadchuk, M. Kushnir. K.: Universe, 329 p. [In Ukrainian].
6. Hobbes T. (2000) *Leviathan, or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil* / trans. from English by R. Dimerets, V. Yermolenko, N. Ivanova, E. Miroshnychenko, T. Oliynyk. Kyiv: Duh I Litera, 600 p. [In Ukrainian].
7. Husserl E. (2006) *Cartesian Reflections* / trans. from German by D.V. Sklyudneva. Saint Petersburg: Nauka, 320p. [In Russian].
8. Durkheim E. (1991) Division of Labor in Society / trans. from French. Durkheim E. *Division of Labor in Society. Method of Sociology*. Moscow: Nauka, 5–380. [In Russian].
9. Kulakov A. (ed.) (2017) *Words and Wars: Ukraine Fighting Kremlin Propaganda*. K.: KIS, 132 p. [In Ukrainian].
10. Lozovy V. S. (2019) *Modern humanitarian policy of Hungary: challenges for Ukraine*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/suchasna-gumanitarna-politika-ugorschini-vikliki-dlya-ukraini> [In Ukrainian].
11. Luhmann N. (1991) Tautology and Paradox in the Self-descriptions of Modern Societies / trans. with him. A.F. Филиппова. *SOCIO-LOGOS. 1*. M.: Progress, p. 194–218.
12. Leibniz G. W. (2013) *Monadology* / trans. from French by Pavlo Bartusiak edited by Oleg Khoma. *Sententiae, XXVIII. 1*, 151–177. [In Ukrainian].
13. Marx K., Engels F. (2010) *Manifesto of the Communist Party* / trans. from German. Kyiv: Vpered, 56 p. [In Ukrainian].
14. Mairat J. (2003) *The Principle of Sovereignty. History and Foundations of Modern Power* / trans. from French by L. Kononovich. Lviv: Kalvariia, 2003, 216 p. [In Ukrainian].
15. *UN 2030* (2016): Restoring order in a fragmented world Report of the Chair Independent Commission on Multilateralism (ICM) URL:

- <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2016/08/IPI-ICM-Chairs-Report-Russian.pdf>
16. Marsilius of Padua (2014) *The Defender of Peace* / trans. from French by B. U. Esenova. M.: Dashkov i K, 656 s. [In Russian].
 17. Tishchenko Yu. A. (ed.) (2019) *Romanian and Moldovan National Minorities in Ukraine: Status, Trends and Opportunities for Cooperation: Coll. scientific expert materials* / [Yu. A. Tishchenko, A. M. Kruglashov, V. O. Bakalchuk, S. V. Dubova, N. V. Nechaeva-Yuriychuk]. K.: NISS, 112 p. [In Ukrainian].
 18. Semchyshyn S. I. (2014) Feminist analysis of the role of the state and sovereignty in international relations. *Philosophy and political science in the context of modern culture. Issue 8. Political Science*, 260–263. [In Ukrainian].
 19. Spinoza, B. (2015) *Ethics* / trans. from Latin. Strelbytsky Multimedia Publishing House. Electronic edition. [In Ukrainian].
 20. Philpott, Daniel (2020) Sovereignty. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/sovereignty/>
 21. *50 States have established the Alliance for Multilateralism* (2018). Share URL % 82% Do% B2-% D1% 83% D1% 87% D1% 80% Do% B5% Do% B4% Do% B8% Do% BB% Do% B8-% Do% Bo% Do% BB% D1 % 8C% D1% 8F% Do% BD% D1% 81-% Do% B7% Do% Bo-% Do% BC% D1% 83% Do% BB% D1% 8C% D1% 82% Do% B8% Do % BB% Do% Bo% D1% 82% Do% B5% D1% 80% Do% Bo% Do% BB% Do% B8% Do% B7% Do% BC / a-50599763

Стаття надійшла до редакції 26.10.20

© Бойченко М. І., Руденко Ю. Ю., 2020